

PALAFRE, del fr. ant. *palefrei* (fr. *palefroi*), que venia del ll. tardà PARAVERĒDUS 'cavall de posta', derivat de VERĒDUS id., mot d'origen cèltic. □ I.^a doc.: mj. S. XIII.

«Palafre paga set sous» 1249, Lleuda de Cotlliure. Ja freqüent en Lluç: «una donzella --- venia --- a l'esgleya, e devia ésser l'endemà núvia: molt fo bella e molt noblement vestida, e cavalcava en un bell *palafre*»; «un canonge, qui era molt noblement vestit, e cavalcava en un bell *palafre*», «Sényer, lo cavaller no és digne de lahor, mas que jo lo lohí per ço car m'à donat lo *palafre*, e yo no lou vós, per ço que m donets algun noble do: car si ell m'à donat un *palefre*, vós me devets donar un cavall o més, per ço que dó de vós laor a les gents» (*Blanq.*, NCL. I, 124.17; *Merav.* II, 58; III, 70) ja llavors feia el plural analògicament en -ens. En particular duia malalts o ferits en baiard: «un lit què dos *palefréns* portaven ---», Reixac (*Questa*, 44.23). També el trobem en forma fidel a la francesa en Guillem de Berguedà: «Arnaudon, en ton *palafrei* / me vai dir(e) a mon seignor lo rei / ---» (*Rayn.* IV, 399b). Paral·lelament hi ha *palafre* en oc. ant., mentre que l'it. *palafreno*, el cast. *palafren* semblen ser manllevats de l'oc. o el cat., partint del plural català analògic i de la influència de *fre(no)*, ll. FRENUM. Interessa per la seva data arcaica, encara que sigui en text ben allatinat: «ut nullus vicecomis vel iudex aut exactor --- freda vel paradas exigendas, vel *parafredos* tollere, aut ullas redibiciones --- ingredi audeat», diploma de 871 atorgat a Pallars pel Comte Bernat de Tolosa; un d'Alaó, de 975, que el reproduceix, canvia p- en *barafredos*, Abadal (Comtats de Pall. i Ribag., 321, 235).

El ll. PARAVERĒDUS apareix en fonts romanes molt tardanes (*Codex Justinianeus*), en lloc del sinònim VERĒDUS, que ja és anterior (des de Marcial), format aquest amb la preposició cèltica VE- 'vora, arran de' i RAEDA 'cotxe de quatre rodes' (de la mateixa família indoeuropea que l'al. *reiten*, angl. *ride* 'anar a cavall', cf. VEREDA). En PARAVERĒDUS s'afegí la preposició grega παρά, sinònima de la cèlt. VE-, gràcies a la influència del grec, que es féu sentir junt amb la del cèltic en la terminologia de les postes romanes (veg. Bloch, s. v. *palefroi*); la combinació més probable és que com a traducció del cèlt. VERĒDUS es vagi formar a l'Imperi d'Orient un híbrid *PARARĒDUS, del qual vindria l'a-al. ant. *psarit* (al. *psferd* 'cavall'), b-al. ant. *perid*, neerl. mj. *paert*; i que en propagar-se *PARAREDUS per l'Occident romà, s'hi vagi encrucar amb VERĒDUS, resultant-ne PARAVERĒDUS: altrament costaria de comprendre l'acumulació de les preposicions. És inversemblant l'etimologia de Skok (ZRPb. LIV, 197-8), que vol partir de l'hebr. *pered* (*fered*) 'cavall', amb l'afegit de la preposició grega.

DERIV.: *Palafrener* [1452]. *Palafrenal*.

Palafrugell: «no és absurd suposar ---»: cap altre qualificatiu que 'absurd' per a una violació manifesta de la fonètica; és clar que, com *Sabadell*, *Morell*, *Vendrell* i tants altres, -*frugell* (afegit a *palaz* = *palau* 60

PALATIUM) és un diminutiu d'un NP romà tan conegut com FRUGIUS.

Palai, *palaia*, V. *pèlag* *Palamà*, *palamall*, V. *pala* *Palamar*, V. *parar* o *paralla* (MIG) *Palamarina*, V. *palma* *Palament*, *palamenta*, V. *pala*

PALANCA, del ll. vg. *PALANCA, variant del clàssic PALANGA (o PHALANGA) id., i aquest, pres del grec φάλαγξ, -γγος, 'corró', 'rull', 'barra', 'garrot'. □ I.^a doc.: *planca*, 998; *palanca*, c. 1330, Muntaner.

En el Vallès oriental el comte Ramon Borrell ven unes cases etc. prop d'una palanca de la riera de Vallgorguina: «ultra collum de Sabbadello, prope ipsa *planca* iuxta alodem --- valle Gregoria», i mesos abans hi havia hagut permuta d'unes terres que afrontaven «de fisco q. d. Monte Nigro --- super eccl. S. Martini --- de occiduo Valle Gorguira, de parte circi iungit in rivulo q. d. ad ipsa *planca*, et inde pergit usque ad flumine --- Tordaria», a. 998 (*Cart. St. Cugat*, §§ 337, 331, pp. 285, 280).

Al costat d'aquesta antiga variant *planca*, és més freqüent, i ja antic, *palanca*, com veiem per la dita, ja encunyada en temps de Muntaner, que des de la idea de 'no cercar amb els ulls si hi ha pont ni palanca, a la vora, i gitar-se a l'aigua per travessar un corrent' prenía el sentit de 'llançar-se ardidament a una feta': «en lo feit de les armes --- se pensava que'l dit senyor infant menàs guerra --- ab gran seny --- mas a son dia lo dit senyor infant no hi guardava pont ne *palanca*, que lla on veia lo pus estret fet d'armes --- lla era ell ---» (§ 14, Casac. I, 42.5). En una còpia bastant antiga que vaig copiar a Sort o Rialb el 1963 de les afrontacions de Sobac (segons el litigi Pallars-Bellera), en l'any 1375, amb referència a la dita vall o V. d'Assua: «in ponte seu *palancha* --- qua itur a loco de Sort ad vallem ---» (III, r. 179).

I en Sant Vicent Ferrer: «Con la regina Sabba venc en Jherusalem per hoÿr --- Salamó, en un torrent, per passera, estava aquella bigua, e la reyna volc passar per aquella *palancha*, fonc-li revelat que'l salvador del món devia ésser crucificat en aquell fust: la reyna no volc passar sobre aquella *palancha*, mas adorà-la --- Salamó pres aquella bigua --- e ell mès-la dejús al pou, e féu-lo rebllir, e ---» (*Quar.*, 74.38).

La forma arcaica resta viva encara en el parlar vell d'una zona de les parts més altes de Cerdanya, Berguedà i Vallespir, si bé en concurrència amb la comuna. A l'Alta Cerdanya: el «Prat de la *plánke*», a Vallcebellera és vora el riu; a Úr comprovo que és una de damunt el Reür *lò plánke de Cal Riera*; a Angostrina hi ha plena consciència de la forma: l'informant principal, que hi vivia anys ha, era fill de Llúvia, i no solament m'ensenyava «la *plánke* d'Avellanet», sinó que, conversant amb els pagesos, en altres llocs, els sentia a dir «una *plánke*», «aquella *plánke* ---»; d'altres de la rodalia ja usaven la forma comuna: un *prad dè lò plánke* vora la Vanera a Palau (1959). En rodals adjacents de les comarques veïnes ja es vacilla més.